Надруковано за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя». Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.

Наталя Крестовська

Луїза Романадзе

Тетяна Барабаш

МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ: НЮАНСИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Більше двадцяти років тому поняття «медіація» прийшло в Україну з практики демократичних розвинутих країн. Саме тоді з'явились перші ентузіасти впровадження медіації у суспільну та правову практику, перші громадські організації, які взяли на себе навчання медіаторів, дослідження зарубіжного досвіду медіації та інших примирних процедур, розроблення та виконання пілотних проектів впровадження медіації в судах, правоохоронній сфері, школах, громадах.

Медіація – це позасудова структурована процедура врегулювання конфлікту шляхом переговорів його учасників з допомогою нейтрального посередника-медіатора. Важливо розуміти, що не кожні переговори за допомогою посередника є медіацією. Відмінними ознаками медіації є структурованість її процедури, наявність чітких принципів та націленість на роботу з потребами та інтересами сторін конфлікту. Роль медіатора є відмінною від ролі посередника у переговорах. Медіатор має налагодити комунікацію та конструктивне співробітництво сторін по розв'язанню конфлікту, забезпечити дотримання учасниками медіації її принципів та послідовно провести сторони крізь стадії медіації. На відміну від судді чи арбітра медіатор не вирішує конфлікт між сторонами, не постановляє обов'язкове для них рішення і не пропонує якихось варіантів вирішення спору. Варіанти врегулювання виробляють самі сторони спору, керуючись власними інтересами та потребами. Може скластися враження, що сторони все роблять самі, а медіатор лише пасивно спостерігає за ними. У зв'язку з

цим, на перший погляд, робота медіатора не вимагає спеціальних умінь та навичок, і тим більше – законодавчого забезпечення.

До сьогодні українські медіатори працюють без правового забезпечення своєї діяльності, віртуозно використовуючи обмежені можливості застосування медіації в рамках чинного законодавства. Ця ситуація зумовлює питання, чи взагалі потрібне законодавче врегулювання медіації та діяльності медіаторів?

Численні обговорення цього питання в медіаторській спільноті привели до майже одностайного висновку про необхідність прийняття окремого закону щодо медіації та необхідності, у зв'язку з цим, внесення змін до низки законів України. Якими аргументами підкріплено цей висновок?

По-перше, такий закон потрібен для надання юридичної значущості діяльності медіатора. Адже професія медіатора та відповідний вид діяльності сьогодні офіційно відсутні, що породжує проблеми з соціальним захистом, сплатою податків, з професійним визнанням та кваліфікацією.

_____

**** ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК УКРАЇНИ, № 9 (1129) ВІД 3-9 БЕРЕЗНЯ 2017 Р. (СТОР.13)***

По-друге, законодавче врегулювання медіації потрібне сторонам медіації для яких важливі законність процедури, законодавче закріплення прав та обов'язків учасників медіації, можливість врахування результатів медіації судом, державними органами та установами.

По-третє, такий закон сприятиме поінформованості суспільства щодо альтернативного способу вирішення спорів, наявність якого, серед іншого, забезпечує доступ до правосуддя. Такий закон також виступатиме як потужний засіб правового виховання.

Медіатори, які брали участь в обговоренні законодавчих ініціатив також дійшли згоди щодо необхідності надання майбутньому закону виключно рамкового характеру задля уникнення надмірної зарегульованості, яка, своєю чергою, зумовлює ризики гальмування розвитку медіації.

Не можна сказати, що сьогодні термін медіація відсутній у законодавстві Україні. Низка правових актів містить цей термін, серед них: Закон України «Про безоплатну правову допомогу», Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена указом Президента України від 24 травня 2011 року N 597/2011 тощо. Разом з тим жоден з цих актів не містить положень щодо статусу

медіатора, прав та обов'язків сторін та інших важливих аспектів медіації.

Окрему увагу варто приділити Державному стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 N 892. Цей наказ цілком присвячений посередництву (медіації) як соціальній послузі, однак його положення не повною мірою відповідають загальноприйнятому у світі розумінню природи та принципів медіації, зокрема не можна погодитись з ототожненням посередництва та медіації, що червоною ниткою проходить через весь цей відомчий акт. В дійсності, кожна медіація є посередництвом, але не кожне посередництво є медіацією.

Спроби врегулювати медіацію шляхом прийняття спеціального закону робились в Україні неодноразово. За останні сім років десять разів вносився відповідний законопроект на розгляд парламенту і лише восени минулого року один з них нарешті був прийнятий за основу в першому читанні. Цей законопроект було внесено Шкрум А.І., Пташник В.Ю. та іншими народними депутатами України 17 грудня 2015 реєстр. № 3665. У встановлений Регламентом Верховної Ради України строк народним депутатом С.В. Ківаловим було внесено альтернативний законопроект реєстр. № 3665-1 від 29.12.2015 р. Під час їх розгляду парламентарії неодноразово підкреслювали, що вказані законопроекти не стільки конкурують, скільки доповнюють один одного. Тому, Комітет з питань правової політики та правосуддя вирішив рекомендувати Верховній Раді України проект № 3665 прийняти в першому читанні за основу, врахувавши при доопрацюванні до другого читання слушні положення проекту № 3665-1. Проходження законопроектами визначених Регламентом Верховної Ради процедур відбувалося протягом 2016 року. Та як результат, 03 листопада 2016 року Верховна Рада ухвалила постанову № 1725-VIII про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію реєстр. № 3665.

Унікальним є той факт, що весь цей час медіаторська спільнота не гаяла часу на пасивні спостереження. За підтримки USAID та Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України медіатори з різних регіонів України сумісно з науковцями, адвокатами, суддями, представниками Міністерства юстиції України та інших державних органів, представниками громадських організацій та бізнесу відпрацювали положення кожного з зареєстрованих законопроектів. За результатами робочих зустрічей було напрацьовано текст так би мовити консолідованого законопроекту, який було передано народним депутатам для врахування під час підготовки пропозицій та поправок до другого читання. Найбільш дискусійними для

медіаторів та інших експертів під час обговорення стали питання щодо: кількості годин підготовки медіаторів, контролю за підготовкою медіаторів, реєстрів навчених та практикуючих медіаторів та суб'єктів їх ведення, меж втручання державних органів в діяльність медіатора, обов'язковості медіації по окремим категоріям спорів, необхідності створення органів медіаторського самоврядування, забезпечення виконання сторонами умов договору за результатами медіації, можливості впровадження процедури здійснення медіації суддями тощо.

Попри різноманіття інтересів та поглядів учасникам робочих зустрічей вдалося дійти згоди щодо ключових положень довгоочікуваного закону. Зокрема, було уточнено формулювання принципів медіації, прав та обов'язків медіатора, сторін медіації та інших учасників медіації. Вироблено пропозиції, які доповнюють положення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального процесуального законодавства, де є поняття мирової угоди або угоди про примирення, але немає механізму їх досягнення або цей механізм є неповним. Завдяки пропонованим змінам буде полегшено доступ до правосуддя, а медіація зможе доповнити засоби правового захисту фізичних та юридичних осіб уже хоча би тим, що зможе здійснюватись поряд з судовим розглядом. Судді на будь-якій стадії судового розгляду зможуть рекомендувати сторонам справи звернутися до процедури медіації для вирішення спору в позасудовому порядку. Разом з тим на даному етапі пропонується дистанціювати медіацію від правосуддя та державно-владної діяльності.

Що стосується власне медіатора, то пропонується відповідно до європейських стандартів визначити 90-годинний рівень необхідної спеціальної підготовки та відмовитися від надмірного контролю з боку державних органів за діяльністю медіатора, чим усунути можливості для корупції. Крім того для забезпечення дотримання одного з основоположних принципів медіації - конфіденційності, важливим є законодавче закріплення імунітету медіатора від допиту в якості свідка.

На сьогодні законопроект знаходиться в Комітеті з питань правової політики та правосуддя, де опрацьовуються пропозиції та поправки, що надійшли від суб'єктів права законодавчої ініціативи протягом 14 днів з моменту прийняття законопроекту за основу. До другого читання Комітет має підготувати порівняльну таблицю з усіма внесеними та невідкликаними пропозиціями та поправками, а також визначитися із власною позицією щодо них. Після цього та необхідного візування законопроект буде розглянуто у другому читанні Верховною Радою. Основним викликом в цьому зв'язку є те, що не всі, хто має повноваження щодо прийняття відповідних рішень стосовно

законопроекту, правильно розуміють сутність медіації та помилково ототожнюють її з іншими альтернативними засобами розв'язання спорів, де приймаються обов'язкові для сторін рішення. Важливо пам'ятати, що медіація – це різновид переговорів, участь сторін конфлікту в медіації є добровільною, а медіатор не приймає жодних обов'язкових рішень по суті конфлікту, що виключає можливість зловживань та маніпулювань за допомогою медіації.

Сьогодні важко спрогнозувати результати розгляду Комітетом наданих пропозицій та правок. Ще менш передбачуваними є результати розгляду законопроекту у другому читанні в сесійній залі. Однак, незаперечним та незмінним є факт безпрецедентного усвідомленого об'єднання зусиль різних стейкхолдерів задля досягнення спільної мети – розвитку в Україні інституту медіації як одного із найефективніших способів забезпечення доступу до правосуддя, поширення культури миру та злагоди в суспільстві та зняття соціальної напруги. Медіатори та інші експерти продемонстрували високий професіоналізм, вміння прислухатися, розуміти один одного та домовлятися.

Дякуємо всім, хто брав участь у розробці законопроектів, численних робочих зустрічах та обговореннях, усім, хто надавав організаційну підтримку, народним депутатам та їх помічникам, що врахували пропозиції консолідованого законопроекту під час подання до комітету пропозицій та поправок до другого читання, міжнародним та національним організаціям, що підтримали положення консолідованого законопроекту та скерували відповідні листи до Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України.

Пильно спостерігаємо за порядком денним Верховної Ради України та тримаємо кулачки.